

СУЧАСНИЙ СТАН І РИЗИКИ РОЗВИТКУ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

Досліджено стан і тенденції розвитку ринку банківських послуг України, визначено основні фактори нагромадження ризиків.

Ключові слова: ринок банківських послуг України, банківська система, ризики, Національний банк України.

В Україні прискорені темпи розвитку банківського сектору та бурхливе зростання кредитування демонстрували перехід економіки України до більш зрілого фінансового стану, з вищим рівнем монетизації, насиченого фінансовими інструментами. Водночас ці процеси характеризувалися певними дисбалансами, що вело до концентрації кредитного, валютного і процентного ризиків за відсутності розвинених інструментів їх страхування. Реалізація цих ризиків під час кризи 2007-2008 років практично паралізувала діяльність ринку банківських послуг та поставила банківську систему на межу виживання.

У зв'язку з цим актуалізувалося завдання як збереження стійкості банківської системи, так і відновлення функціонування ринку банківських послуг України. Слід зазначити, що аналізу і оцінці банківських ризиків на рівні окремого банку присвячено чимало статей. Зокрема це праці Бойківської Л.І. [2] Кривцун І.М. [6], Пернарівського О. [7], Пірог В.В. і Николишина Ю.І. [8], Швеця Н.Р. [10]. Аналіз ринку банківських послуг знаходимо у розробках Барановського О. [1], Дзюблюка О. [3], Коваленко В. [4], Колісник М.Б. [5], Трохименко В. [9].

Попри значний доробок, макроекономічні аспекти формування ризиків ринку банківських послуг досліджено недостатньо. Саме це зумовило вибір мети нашої статті: дослідження стану і ризиків розвитку ринку банківських послуг України в контексті її макроекономічного розвитку.

У 2011-2012 роках стан вітчизняної банківської системи стабілізувався. Подолавши труднощі кризи 2008-2009 років і наростивши капітал у 2,3 рази¹, активи - у 1,8 рази та погасивши 22,3 % зовнішньої заборгованості, у 1 півр. 2012 року вперше від початку кризи банківська система отримала позитивний результат своєї діяльності - 1,6 млрд. грн. прибутку та вийшла на позитивні показники рентабельності капіталу та активів. У 1 півр. 2012 року рентабельність активів становила 0,29 порівняно з -0,76 у 2011 році, а рентабельність капіталу - 1,98 та -5,27 відповідно. (див табл. 1).

Тим часом, в Україні зберігається низка ризиків, що загрожують функціонуванню ринку банківських послуг, обумовлених їх специфікою і станом банківської системи. Згідно з даними табл. 1 темпи приросту

кредитування протягом усього кризового періоду демонструють низький рівень (за винятком 2010 року), темпи приросту депозитів вкрай волатильні, адекватність регулятивного капіталу після пікових значень на рівні 20 % на початок 2011 року знизилася у 2012 році до 17,93%, частка кредитів в активах впала з 85 % на 01.01.2009 року до 75,39 % на 01.07.2012 року. Таким чином, активність надання банками кредитних і депозитних послуг у період кризи суттєво знизилася. Певною мірою це пов'язано як з кризовими процесами в банківській системі, так і з макроекономічними факторами, до яких належать:

- розвиток реального сектору економіки та коливання споживчого попиту,
- грошово-кредитна і фіскальна політика й законодавчі ініціативи уряду та НБУ;
- зовнішні фактори: стан світових фінансових ринків та материнських банків;
- девальваційна та інфляційна динаміка;
- рівень довіри населення до банків.

Фундаментальним чинником функціонування ринку банківських послуг є стан реального сектору економіки. Розриви у темпах зростання ключових макроекономічних показників та індикаторів банківської діяльності стають джерелами системних ризиків, що демонструє табл. 2.

З табл. 2. видно, що до кризи темпи приросту кредитування фінансових і нефінансових установ і організацій випереджали зростання грошової маси і ВВП, а темпи кредитування населення - дещо відставали. Проте особливо загрозливою виглядала тенденція до прискореного зростання кредитів фінансовим установам, що характеризує оборот ресурсів усередині фінансового сектора. Як похідний від поширення фінансових інструментів, він супроводжується особливо високими системними фінансовими ризиками, насамперед, кредитними і процентними. Так за 2007-2011 рр. кредити, надані депозитними корпораціями іншим фінансовим установам, зростали в 1,5 рази швидше за кредити, надані іншим секторам економіки, що ілюструє нагромадження ризиків усередині банківської системи. Після кризи банки вкрай обережно ставилися до надання нових кредитів і вибору позичальників. Основний обсяг кредитів спрямовувався до реального

¹ У січні 2012 року Міністерством юстиції була зареєстрована Постанова НБУ № 464 (від 22.12.2011 р.), якою встановлюється єдиний мінімальний розмір регулятивного капіталу, необхідного для отримання ліцензій на здійснення банками всіх операцій, разом із валютними, на рівні 120 млн. гривень. До цього моменту майже всі банки виконали вимоги виданої раніше Постанови НБУ № 273, яка зобов'язує банки збільшити капітал до початку 2012 року. До того у грудні 2011 року НБУ затвердив розподіл банківських установ за групам на 2012 рік, підвищивши мінімальний розмір активів для банків I (з 14 до 15 млрд. грн.), II (з 4,5 до 5 млрд. грн.) та III (з 2 до 3 млрд. грн.) груп, що призвело до ротації окремих банківських установ між групами.

сектору економіки, проте кредитування фінансових корпорацій під час кризи збільшилося на 17%. Це підтверджує замикання фінансових ресурсів і ризиків у

фінансовому секторі, а отже – посилення їх системного характеру.

Таблиця 1. Основні фінансові показники діяльності банківської системи України*

Показники	01.01.2007 р.	01.01.2008 р.	01.01.2009 р.	01.01.2010 р.	01.01.2011 р.	01.01.2012 р.	01.07.2012 р.
Частка кредитів у загальному обсязі активів, %	79,16	80,98	85,55	84,90	80,14	78,28	75,39
Частка довгострокових кредитів у загальному обсязі активів, %	58,38	60,15	64,09	59,11	55,64	51,67	48,08
Частка прострочених кредитів, %	1,65	1,31	2,27	9,36	11,23	9,6	9,08
Частка власного капіталу в пасивах, %	12,5	11,6	12,9	13,1	14,6	14,7	14,7
Адекватність регулятивного капіталу	14,19	13,92	14,01	18,08	20,83	18,90	17,93
Рентабельність активів, %	1,61	1,50	1,03	-4,38	-1,45	-0,76	0,29
Рентабельність капіталу, %	13,52	12,67	8,51	-32,52	-10,19	-5,27	1,98
Чистий спред, %	5,76	5,31	5,18	5,29	4,84	4,51	3,96
Частка іноземного капіталу в уставному капіталі банку, %	27,60	35,0	36,7	35,8	40,6	41,9	41,2
Темпи приросту кредитів до попереднього періоду, %	80,24	63,23	-5,67	1,03	9,31	0,89	0
Темпи приросту депозитів до попереднього періоду, %	52,7	26,80	-6,90	24,40	18,00	10,40	52,7

*За даними НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=76262&cat_id=36794

Таблиця 2. Окремі показники накопичення кредитного і процентного ризиків на ринку банківських послуг в Україні, 2007-2012 роках*

Показник	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	1 півр. 2012 Р.	Темп приросту за період 2009-2011 рр.	Темп приросту за період 2007-2011 рр.
ВВП в поточних цінах, млн. грн.	720731	948056	913345	1082569	1316600	683924	1,4	1,8
Грошова маса, млн. грн.	396156	515727	487298	597872	685515	710387	1,4	1,7
Кредити, надані депозитними корпораціями, млн. грн.	426867	734022	723295	732823	801809	802302	1,1	1,9
у т. ч. не фінансовим корпораціям	260476	443665	462215	500961	575545	585926	1,2	2,2
домогосподарствам	160455	280556	241311	209615	201291	189747	0,8	1,2
іншим фінансовим корпораціям	5932	9789	14014	13430	16441	18197	1,2	2,8
Грошова маса / ВВП, %	54,9	54,4	53,4	55,2	52,1	х	-1,3*	-2,9*
Кредити до ВВП, %	59,2	77,4	79,2	67,7	60,9	х	-18,3*	1,7*
Кредити населенню до ВВП, %	22,2	29,6	26,4	19,4	15,3	х	-11,1*	-6,9*
Частка валютних кредитів, % загального обсягу кредитів	48,1	57,5	50,0	45,3	38,8	31,8	-11,2*	-9,3*

*- зміна в п.п.

** - прогноз

*Розраховано за даними НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=76262&cat_id=36794.

Після кризи основні індикатори насиченості економіки фінансовими інструментами істотно знизилися. У 2009-2010 рр. темпи кредитування економіки відставали від збільшення грошової маси, яка підтримувалося не стільки припливом валюти, скільки

рефінансуванням НБУ. У 2011 р. ключові макроекономічні показники (ВВП, реальні доходи населення, роздрібний товарообіг, промислове виробництво; ціни товаровиробників) демонстрували позитивну динаміку. У 2012 р. за низького рівня базової

інфляції і стабільного валютного курсу позитивні значення економічної динаміки збереглися, проте в умовах погіршення ситуації на зовнішніх ринках темпи розвитку окремих галузей уповільнилися [11].

Слабкий зовнішній попит за орієнтації внутрішнього попиту переважно на імпортні товари довготривалого користування не сприяли активізації економічної активності та підвищенню платоспроможності вітчизняних підприємств, а тому попит на кредити відновлювався вкрай повільно. У 2009-2012 рр. частка кредитів у структурі активів знизилася з 85 до 75 %, частка довгострокових кредитів – з 64 до 48%, проте частка прострочених – збільшилася з до 2,27 до 9,08 % (див. табл. 1).

Хоча у посткризовий період кредити спрямовувалися не на споживання, а в реальний сектор економіки, посилення інвестиційного характеру кредитування ні за призначенням, ні за структурою розподілу не відбулося. За даними НБУ, понад 90% нових кредитів у 2011 році було надано банками нефінансовим корпораціям (1 189,5 млрд. грн.), у 1 кв. 2012 р. – 284,9 млрд. грн. При цьому, значна частина кредитів була спрямована на рефінансування поточної заборгованості підприємств. У підсумку балансова заборгованість підприємств по банківських кредитах за рік збільшилася на 14% (до 580,9 млрд. грн.). Найбільший обсяг фінансування був наданий підприємствам сфери торгівлі (127,1 млрд. грн.), промисловості (93,8 млрд. грн.) та сільського господарства (11,1 млрд. грн.). Проте в окремих галузях спостерігався приріст кредитного портфеля (в сільське господарство – на 0,86 млрд. грн., видобувна промисловість – на 0,9 млрд. грн., переробна – на 2,37 млрд. грн., енергетика – на 1,39 млрд. грн., операції з нерухомістю – на 2,3 млрд. грн.), що в більшості випадків було пов'язано з реалізацією великих фінансових проектів окремими компаніями [12].

У 2011 р. обсяг нових кредитів громадянам порівняно з попереднім роком збільшився на 70% (до 98,2 млрд. грн.), основна частина таких позик була надана банками на споживчі потреби (85%), у I кв.

2012 р. – 20,9 млрд. грн. (у т. ч. 0,7 млрд. грн. іпотечних кредитів). Разом з тим, нові видачі поступалися обсягу погашення населенням старих кредитів, що призвело до скорочення відповідного кредитного портфеля на 11,9 млрд. грн. (до 174,7 млрд. грн.). [12]

Починаючи з 2 півр. 2011 року кредитна активність посилювалася, і у 2012 році нові кредити перекрыли обсяги погашення старих боргів в основному завдяки зростанню автокредитуванню й іпотеці. У липні 2012 р. вперше за рік роздрібний портфель банків виріс на 347 млн. гривень або на 0,2% [12]. До того часу він постійно скорочувався через швидке погашення валютної заборгованості. Зростання обсягів споживчого кредитування спровоковане посиленням конкуренції на банківському ринку, збільшенням доходів населення після зміни соціальних стандартів у першій половині 2012 року і початку виплат вкладникам Ощадбанку СРСР, зниження ставок споживчого кредитування і цін на побутові товари та електроніку. Проте за високих депозитних ставок подальшого зростання кредитування не відбудеться через високу вартість ресурсів.

Певною мірою розвитку кредитування не сприяє низька якість ресурсної бази. Темпи припливу депозитів утримуються на низькому рівні, їх терміни скорочуються за збереження можливості дострокового повернення депозитів (ст. 1060 Цивільного Кодексу). Подорожчання міжбанківських ресурсів, зниження припливу депозитів через низькі відсоткові ставки на початку року, підвищений попит на валюту, а також звуження можливостей зовнішньої підтримки від материнських структур в умовах другої хвилі кризи у Єврозоні привели до зміни клієнтської політики низки банків України в частині відновлення коротких депозитів та підвищення процентних ставок. За 8 міс. 2012 р. депозити зросли на 6,3 %, інтегральна процентна ставка за депозитами збільшилася на 2,93 в.п. [12]

Суттєві ризики містять розриви у валютній та строковій структурі активів та пасивів банків (рис. 1).

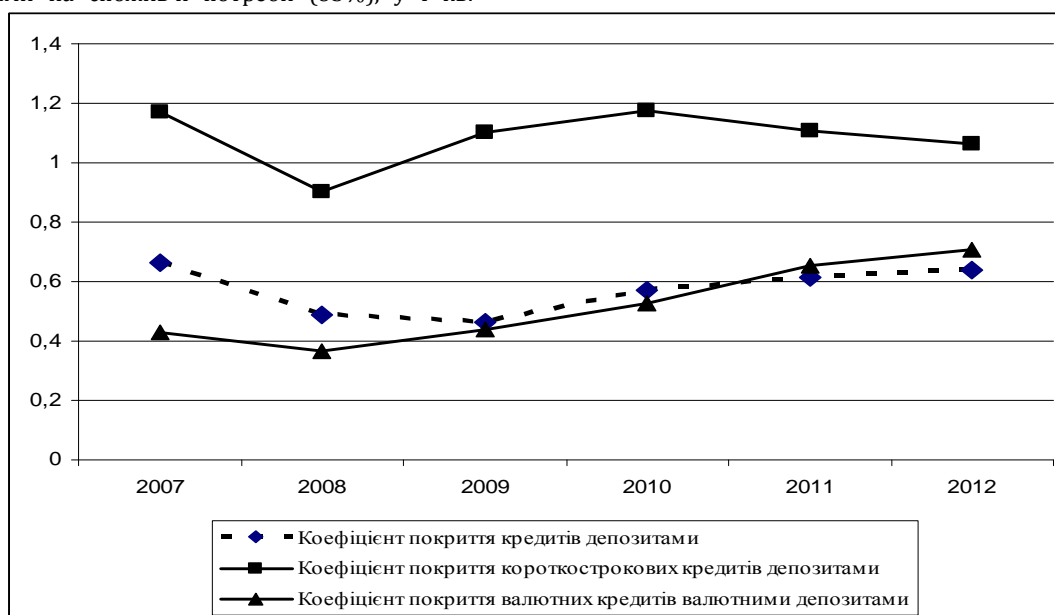

Рис. 1. Співвідношення обсягу кредитів і депозитів в Україні*

* Розраховано автором за даними НБУ

На рис. 1 видно, що якщо співвідношення обсягу короткострокових (до 1 року) та на вимогу депозитів та

короткострокових кредитів коливалося навколо одиниці, то співвідношення загального обсягу депозитів і кредитів та у виразі іноземної валюти було суттєво нижчим від одиниці, хоча і підвищувалося у посткризовий період. Нестачу ресурсів банки компенсували за рахунок кредитів рефінансування НБУ та залучення коштів із зовнішніх ринків капіталу. Така ситуація посилює нестійкість банківських активів і пасивів та її вразливість до зовнішньої кон'юнктури, посилює вплив на структуру і динаміку ресурсної бази банків девальваційних очікувань.

Зважаючи на чинну заборону валютного кредитування громадян і підвищення вимог до оцінки якості позичальників, чутливість вітчизняних банків до кредитного і валютного ризику буде зменшуватися із погашенням старих боргів. Нині, намагаючись

перестрахувати валютні ризики, банки значний обсяг коштів розміщують на короткостроковій основі на умовах SWAP, що замикає фінансові ресурси і валютні ризики у банківській системі. З цих причин девальвація є вкрай небажаною для банків, які зіштовхнуться з необхідністю додаткової капіталізації, неповерненням кредитів та посиленням боргового навантаження.

Валютні ризики містять депозити, залучені банками від нерезидентів. Як правило, їх приваблюють вищі процентні ставки в Україні, тож за перших ознак девальвації ці кошти виводяться з України. За відносно невеликих відносних значень – частка депозитів залучених від нерезидентів складає лише 6% від загального обсягу залучених депозитів, в абсолютному виразі ці кошти можуть спричинити суттєвий тиск на валютний ринок та посилити панічні настрої.

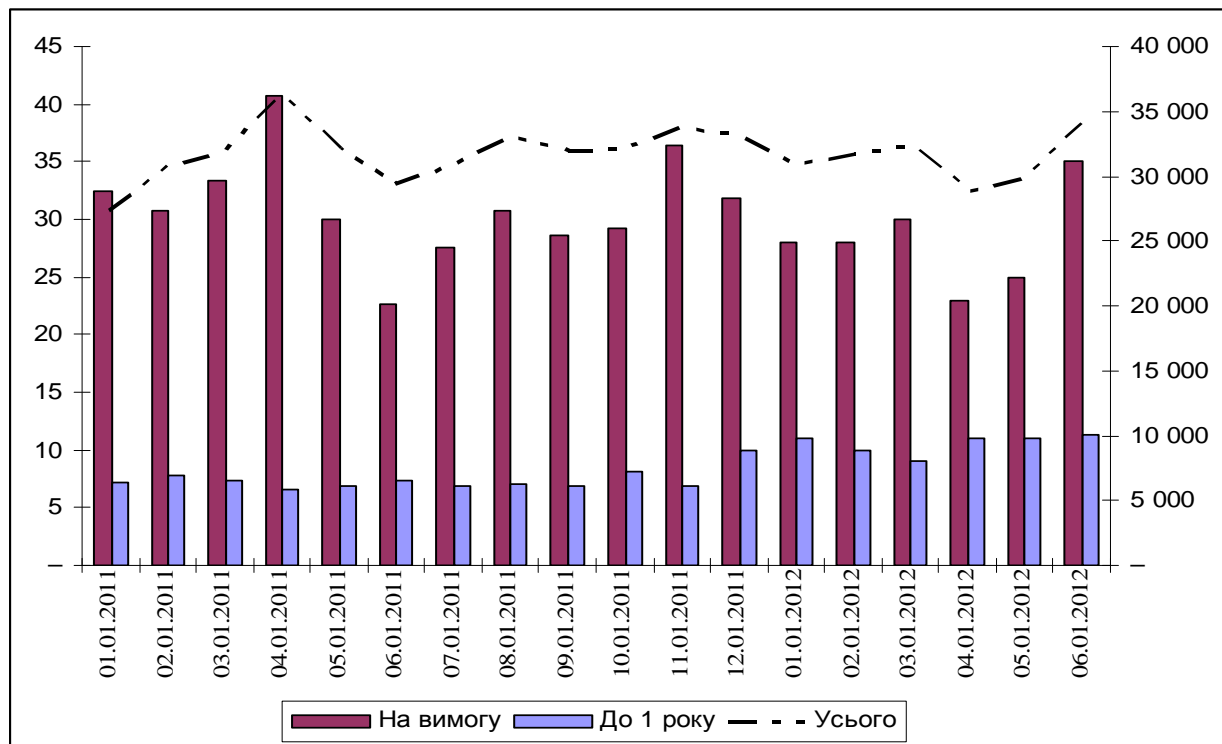

Рис. 2. Загальний обсяг депозитів, залучених від нерезидентів, і частка коштів на вимогу та терміном до 1 року.*

* Побудовано за даними НБУ.

Стагнація на кредитно-депозитному ринку за розширення переліку інвестиційних інструментів (випуск в обіг валютних і індексованих ОВДП) формували мотивацію банків до розміщення ресурсів у фінансові активи. У підсумку частка цінних паперів у банківських активах збільшилася з 4,3 до 9,3 % за 2007-2012 рік. Тільки за 8 міс. 2012 року банки придбали ОВДП на 19 млрд. грн. [12]. Таким чином, поступово посилюється роль такого джерела ризиків для ринку банківських позик як сектор державного управління, коли розміщення коштів у державні цінні папери витісняє банківські кредити. З іншого боку, збільшення державних боргів у 9 разів за 2007-2011 рік (див. табл. 1) демонструє навантаження на державний бюджет та концентрацію ризиків у фіскальній сфері, які через канал ОВДП можуть легко перейти на ринок банківських послуг.

Хоча реалізація низки заходів НБУ щодо вдосконалення порядку очищення балансу від проблемних кредитів, порядку формування витрат та

активне інвестування в цінні папери, дозволили банкам отримати позитивний результат своєї діяльності, проте без активізації кредитування банки не зможуть вийти на сталі показники ліквідності й прибутковості. Дотепер рівень ліквідності у банківській системі підтримувався за рахунок відповідної політики НБУ, що послаблювалася або робилася більш жорсткою залежно від стану банківської системи та ситуації на внутрішньому і зовнішньому фінансових ринках. За погіршення ситуації на зовнішніх ринках та посилення монетарної політики НБУ банки стикнуться з ризиками ліквідності.

На підставі аналізу розвитку ринку банківських послуг України слід констатувати, що у цій сфері зберігається низка ризиків:

- розриви у валютних кредитах та депозитах формують потужні валютні ризики;
- падіння кредитної активності банків веде до неефективного використання банківських активів та посилює розрив між реальним і фінансовим

- секторах економіки;
- необхідність зниження процентних ставок для відновлення кредитування інвестиційного процесу за потреби стимулювання припливу коштів на депозити вносить суперечність у кредитно-депозитну політику банків, посилює ризики ліквідності;
- зростають фіскальні ризики, коли пом'якшення бюджетної політики і зростаючі соціальні виплати фінансуються за рахунок випуску ОВДП, які нагромаджуються банками.

Заходи НБУ щодо управління ліквідністю та з метою стабілізації стану банківської системи є необхідними, проте не достатніми для активізації ринку банківських позик з метою кредитування економіки. Для вирішення

вищезазначеного завдання необхідно стимулювати підприємства до залучення банківських кредитів. Водночас без збільшення кредитного портфеля якості ресурсної бази та активів банків залишатися слабкою, тоді як рівень підтримки банків з боку НБУ та материнських банків ймовірно знизиться. Збереження високої чутливості банківського сектору до індивідуальних ризиків визначатиме концентрацію банків на підтримці необхідного обсягу дохідних активів і ліквідності в умовах обмежених можливостей нарощування ресурсної бази на внутрішньому ринку негативних подій на світових фінансових ринках. Така ситуація не сприятиме розвитку і посиленню макроекономічної ролі ринку банківських позик.

Список літератури

1. Барановський, О. Сьогодення світового ринку банківських послуг [Текст] / О. Барановський // Вісник НБУ. – 2012. – № 4. – С. 18-23.
2. Бойківська, Л. І. Методи оцінок банківських ризиків [Текст] / Л. І. Бойківська // Актуальні проблеми розвитку регіону. – 2009. – № 5. – С. 164-168.
3. Дзюблюк, О. Ринок банківських послуг: теоретичні аспекти організації і стратегія розвитку в Україні [Текст] / О. Дзюблюк // Банківська справа. – 2006. – №5-6. – С.23-35.
4. Коваленко, В. Методологічні підходи до створення й розвитку конкурентного середовища на ринку банківських послуг України [Текст] / В. Коваленко // Фінанси України. – 2010. – №10. – С. 87.
5. Колісник, М. Б. Динаміка показників концентрації ринку банківських послуг як чинник інтенсивності конкурентної боротьби [Текст] / М. Б. Колісник // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.13. – С. 166 – 172
6. Кривцун, І. М. Управління ризиками комерційного банку [Текст] / І. М. Кривцун, О. І. Кутник // Регіональна економіка. – 2008. – № 4. – С. 104-106.
7. Пернарівський, О. Аналіз, оцінка та способи зниження банківських ризиків [Текст] / О. Пернарівський // Вісник НБУ. – 2004. – С. 44-46.
8. Пірог, В. В. Зарубіжний досвід зниження ризиків кредитної діяльності та перспективи його застосування в банках України [Електронний ресурс] / В. В. Пірог, Ю. І. Николишин. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Znphktei/2011_1/statti/pirog.htm.
9. Трохименко, В. І. Сутність та структура сучасного ринку банківських послуг [Текст] / В. І. Трохименко // Вісник 2/2010. – С.76-81.
10. Швець, Н. Р. Методи вимірювання величини банківських ризиків: перспективи застосування в українській банківській практиці [Текст] / Н. Р. Швець, В. К. Євдокименко // Економічні науки. – 2010. – № 6. – С. 222-224.
11. Офіційний сайт Держкомстату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
12. Офіційний сайт НБУ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65833&cat_id=44578.

РЕЗЮМЕ

Горбачова Анастасія

Современное состояние и риски развития рынка банковских услуг в Украине

Исследовано состояние и тенденции развития рынка банковских услуг Украины, определены основные факторы накопления рисков. Анализируя современное состояние рынка банковских услуг отмечено, что несмотря на некоторую стабилизацию, он все еще находится под влиянием ряда рисков. Ситуация в отечественном банковском секторе остается напряженной. Поэтому НБУ принимает решительные меры, стремясь как можно быстрее снова выйти на траекторию роста, активно регулирует банковскую ликвидность, поддерживает доверие клиентов и контрагентов к банкам.

RESUME

Gorbachova Anastasia

Current status and risks of Ukrainian banking market

The state and trends of of Ukrainian banking market are studied. The main factors of risks accumulation are defined. Having analyzed the current state of the banking services the author has emphasized that despite some stabilization, it is still under the influence of a number of risks. The situation in the domestic banking sector remains tense. Therefore, the NBU takes decisive actions, trying to get back on the growth trajectory quickly, actively regulates bank liquidity, supports trust of customers and counterparties to banks.

Стаття надійшла до редакції 29.09.2012 р.